

בעיות סיוע צבאי של מעצמה לארץ נחשלת *

(לאור המשלחות הצבאיות הפרוסיות-גרמניות בתורכיה לפני ובמשך מלחמת העולם הראשונה)

פרופ' יהודה ואלך

אקדים שתי הערות: האחת, הדברים הבאים יהיו בבחינת דיווח-שבון מחקרי. השניה, היא מעין וידוי אישי. אני אמנם מלא הערכה לאותם אנשים, המסוגלים להקדיש את כל ימי חייהם למחקר, אם הסוסים של הלגיונות הרומיים היו מפורזים לים במסמרי פלדה או במסמרי נחושת, אבל לא זה סוג ההיסטוריה שאני מתכוון לעסוק בו. לדידי, יש להיסטוריה או לחקר ההיסטוריה ערך, אם טמונה בקרבה מה שקוראים „בשורה“. אם אפשר ללמוד ממנה לקח לימינו שלנו.

אם כך, כיצד מתיישבת הגישה הזאת עם הנושא של המשלחות הצבאיות הגרמניות-פרוסיות בתורכיה לפני ובמשך מלחמת העולם הראשונה? ובכן, כאן עלי לספר כיצד הגעתי לנושא: לפני למעלה מארבע שנים סיירתי ב„קו בר-לב“, וראיתי כיצד בצד השני עוסקים בעבודות ביצורים בהדרכה ובהשגחה של יועץ רוסי. החיזיון היה מעניין מאוד. אפשר היה באופן ברור מאוד לראות שהקצין איננו קצין מצרי. הוא עמד וגבו אל היחידה העובדת, במרחק של כ-150 מ' ממנה. באמצע, בינו לבין היחידה, עמד מי שהיה באופן ברור המתורגמן. היועץ הזה נתן את הוראותיו כשגבו אל האנשים, והמתורגמן העביר אותן הלאה בצעקה בערבית, אל אנשי היחידה.

ואז שאלתי את עצמי שאלה: מהו בעצם גורלם, כיצד הם מצליחים או לא מצליחים, הפולקובניקים האלה במצרים ובסוריה? היה ברור לי כי אל ארכיונים סובייטיים, שמהם אפשר ללמוד, ודאי לא נגיע, בכל אופן לא בדורנו. ושאלתי את עצמי כיצד אוכל בכל זאת למצוא דרך להגיע לאיוו שהיא תשובה לסוגיה הזאת.

מהי, בעצם, הבעיה המרכזית של תופעה זו? — שאלתי את עצמי. והגעתי למסקנה, שמדובר כאן בסיוע צבאי של ארץ מפותחת מבחינה כלכלית וטכנולוגית, הניתן לארץ בלתי מפותחת, ואפילו לארץ נחשלת. ואז עלה בדעתי כי בוודאי מצויים בהיסטוריה מקרים דומים שמהם אפשר להקיש לתופעה שלפנינו, כגון פעולת המשלחות הפרוסיות-גרמניות בתורכיה, ערב מלחמת העולם הראשונה ובמשך המלחמה עצמה. כהיסטוריון אני יודע, שמאנאלוגיות היסטוריות צריך להזהר כמו מִדְבָּר. אף על פי כן סבור אני, שאפשר להשתמש במקרה הזה — תרצו, תקראו לזה „טסט-קייז“, תרצו, תקראו לזה מעבדה — ובאמצעותו אפשר יהיה להגיע אל מספר כללים

אוניברסליים אשר מתאימים לא רק למקרה המסוים הנחקר, אלא עשויים לתת לנו תשובה בכמה סוגיות כלליות, דומות או זהות.

זאת היתה ההנחה שהנחתי. כאשר התחלתי לעסוק בנושא, קיבלתי אינדיקציה ראשונה, שאני פחות או יותר בדרך הנכונה. כאשר ישבתי ביולי 1972 בארכיון של משרד החוץ הגרמני בבון, ונברתי בתילי תילים של מסמכים העוסקים בקורות המשלחת הצבאית הגרמנית בתורכיה — הגעתי למסקנה, שבמאוחר או במוקדם ינסו המצרים להתנער מהמשלחת הצבאית הסובייטית, משום שכמה וכמה קווי יסוד היו מאוד מאוד דומים בין משלחת זו ובין המשלחת הגרמנית בתורכיה, ואכן זה מה שקרה באמצע יולי 1972 במצרים.

לפני שאתאר את העניין עצמו, אסביר בקצרה את המקורות. בדרך כלל נמנעתי מלהשתמש בהיסטוריות הרשמיות, משום שיש להסתייג מאופן טיפולן של ההיסטוריות הרשמיות בנושאים אים עדינים, עדינים גם מבחינה פוליטית וגם מבחינה אנושית. אבל לרשותנו עומד שפע זכרונות של אנשי צבא גרמנים, שעסקו בנושא זה. ושוב, במאמר מוסגר: אני דובר תורכית ולכן לא עסקתי בצד התורכי. הצד התורכי גם לא עניין אותי. אותי העסיק הצד המסייע, לא הצד המסתייע. אבל מצוי גם חומר מעניין בצד התורכי, וזכרונות של אישים תורכים מאותה תקופה, כגון זכרונותיו של ג'מאל פחה, וכן שפע של חומר בארכיונים.

בגרמניה ישנם לעניין זה ארבעה ארכיונים: הארכיון הצבאי בפרייבורג, הארכיון של הפרוציה המערב-גרמנית בקובלנץ, וכמובן — הארכיון הפוליטי של משרד-החוץ, הנמצא עכשיו בבון. אני פניתי אל ארכיון רביעי, הארכיון הצבאי של הממלכה הבווארית במינכן. שהרי חלק מהארכיון הצבאי של מלחמת העולם הראשונה הושמד בהפצצה המפורסמת בסוף מלחמת העולם השנייה בפוטסדם, והחלק השני נמצא בארכיונים של מזרח גרמניה, שאליהם אין לנו גישה. הנחתי, שלפרטי-קולריום הגרמני צריכים להיות גם צדדים חיוביים, והקצינים הבוואריים דיווחו בוודאי לא רק למשרד המלחמה בברלין, אלא גם למטכ"ל הבווארי ולמשרד המלחמה הבווארי במינכן. הנחתי היתה נכונה, כפי שהתברר. חומר שנחשב לאבוד, נמצא שם בהעתקים, לפעמים אפילו מפורטים מעט יותר. מסתבר, כי הם דיווחו הביתה ביתר הרחבה, מאשר לפרוסים הלא כל כך אהודים עליהם.

בדקתי עוד שני ארכיונים, ומיד אבהיר מדוע: קודם כל בגנזך המדינה בלונדון (P.R.O.) * מתוך הנחה, שמערכת הנספחים הצבאיים הבריטים היתה באותה תקופה המשוכללת ביותר; ואכן, הדו"חות של הנספחים הצבאיים הבריטים מקונסטנטינופול מהווים ממש מכרה זהב לא רק לנושא שלנו. הרבה אנשים העוסקים בחקר המרחב הזה, מן הדין שישומו לב מה כתבו הקצינים הבריטים שישבו באיוור באותה תקופה.

והמקור השני, הוא הארכיון הצבאי בווינה. לנספחים הצבאיים האוסטרים היו מספר יתרונות גדולים: בניגוד לעמיתיהם הגרמנים הם ידעו את השפה התורכית. בניגוד לעמיתיהם הגרמנים, הם באו ממדינה רב-לאומית, ולכן היתה להם הבנה הרבה יותר טובה לבעיותיה של הקיסרות העות'מאנית

* P.R.O. — Public Record Office.

* מעובד עפ"י הרצאה בפני החברה הישראלית להיסטוריה צבאית.

הגדול דגל בעיקרון האומר, שאיבי אויביו הם ידידיו. כאשר היו לו צרות עם הרוסים, חיפש להידבר עם התורכים, אויבי הרוסים.

אולם קשר המשלחות הממשי מתחיל ב-1882, כאשר השולטן עבדול-חמיד הזמין משלחת צבאית גרמנית לתורכיה, בראשות קהלר (שנקרא אחר-כך בשם קהלר-פאשה), ועוד שלושה קצינים איתו. ב-1883 נוסף למשלחת עוד קצין אחד, הלא הוא פון דר גולץ המפורסם, לארגון בתי-הספר הצבאיים. וכאשר קהלר מת ב-1885 בתורכיה, נהיה גולץ כאילו ראש המשלחת, והוא נשאר בתורכיה 12 שנים, עד 1895. אחר-כך חזר הביתה, כדי לא להפסיד את קידומו בצבא הגרמני, וחזר ובא לתורכיה ב-1909 לחודשים אחדים, ואחר כך עוד פעם במלחמה — ועוד אשוב לכך.

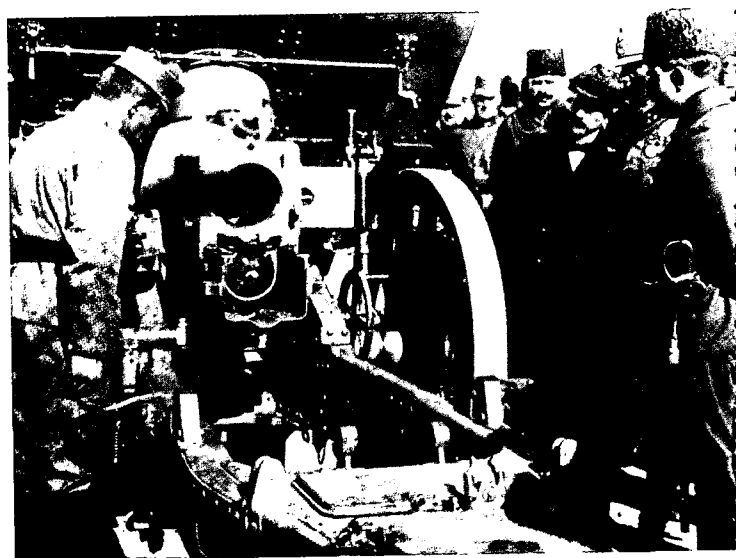
בעקבות מלחמות הבלקנים, סבורה היתה דעת הקהל העולמית שהתורכים נחלו בהן תבוסה, אלה אמרו בגלל ההדרכה הגרמנית, ואלה אמרו למרות ההדרכה הגרמנית. מכל מקום, ראו את האשם העיקרי במשלחת הצבאית הגרמנית. אף על פי כן חזרו התורכים ופנו לגרמניה, וב-1913 באה לתורכיה המשלחת המפורסמת של לימן פון סנדרס*.

בימי המלחמה הולך ומתרחב שיתוף הפעולה של המשלחת הגרמנית עם התורכים. גולץ חוזר לתורכיה ומתמנה מפקד של ארס-נהריים. הוא בעצם אדריכל הניצחון בקוט-אל-אמרה, אחד הנצחונות התורכיים המזהירים, אלא שהוא עצמו מת בבגדד, בטיפוס הבהרות, שבוע או עשרה ימים לפני הכניעה הבריטית.

בראשית המלחמה מגיעות שתי אגיות המלחמה הגרמניות „גבן“ ו„ברסלאו“ לתורכיה, בפיקודו של האדמירל סושון. הביאו לשם את מי שמכנים בגרמניה בשם „הגיבור של מרד הבוקסרים“ בסין, את האדמירל אונדום, כדי לארגן את הגנת הקצרים. בעקבותיו בא לתורכיה מי שהיה שר-המלחמה, ואחר-כך רמטכ"ל — פון פלקנהיינ. אחרי הכישלון שלו בוורדן, ואחרי ההצלחה שלו בכיבוש רומניה — הוא מגיע לארץ-ישראל. כאן מוטלת עליו המשימה להכין קבוצת ארמיות בשם „אילדרים“, במגמה לכבוש בחזרה את בגדד. אך סופו שהוא נכשל בארץ-ישראל, ומפסיד את ירושלים. לבסוף מגיע אחד הגנרלים הגרמנים המפורסמים, פון סקט, המתמנה רמטכ"ל של חיל-השדה התורכי, ומספיק ברגע האחרון ממש להימלט מפני הבריטים.

אם עד מלחמת העולם הראשונה איפיינו את המעורבות הגרמנית בתורכיה משלחות של מדריכים ויועצים בלבד, הרי בימי המלחמה ממש, הולך וגדל מספר היחידות והעוצבות הגרמניות המושלכות אל זירת הקרבות.

מתעוררת שאלה, מהי בעצם המוטיבציה של המדריכים הגרמנים בבואם לתורכיה? קהלר-פאשה, למשל, הוא אדם מבוגר, מתקרב לשנות החמישים שלו, אל"מ בחיל-הפרשים. ברור לו לחלוטין, שקידום בצבא הגרמני כבר לא ישיג, ומצבו הכלכלי — והוא מטופל במשפחה גדולה — אינו שפיר כלל וכלל. אם כן, אפשר לומר שהוא הולך לתורכיה משום ששם נפתחות לפניו אפשרויות גם לקידום בקריירה הצבאית שלו וגם לשיפור מצבו הכלכלי. קהלר-פאשה אינו מסתיר כלל את

מאשר לקצינים הפרוסים, שלא גילו שום הבנה לבעיותיה של ארץ רב-לאומית. כיוון שהקצינים הגרמנים דחו את עמיתיהם האוסטרים לקרן-זוית, למרות שהיו בעלי ברית — ניתנה לקצינים האוסטרים נקודת תצפית רחבה יותר, ממנה יכלו לראות הרבה דברים, שהמעורבים ישירות במאורעות לא הבחינו בהם כלל. דוגמה אחת קטנה: זמן קצר מאוד אחרי המפלות התורכיות המבישות במלחמות הבלקנים, וזמן קצר אחרי שהגיעה המשלחת המפורסמת של פון-סנדרס בדצמבר 1913 לקושטא — נערך באביב 1914, לציון הקונסטיטוציה החדשה, מצעד צבאי תורכי לפני השולטן בקושטא. הצבא התורכי הופיע בצורה נפלאה. חיל הרגלים צעד לפי המתכונת הפרוסית, והארטילריה נעה עם תותחים מצוחצחים וסוסים נהדרים. כן גם חיל הפרשים. כל הנספחים הזרים התרשמו עמוקות ממצעד זה ובירכו את השולטן ואת פון-סנדרס על ההישג הנאה. איש כמו הנרי מורגנטאו למשל, שהיה שגריר ארה"ב בתורכיה — מקדיש לחיזיון הזה מספר עמודים בזכרונותיו.

ואילו בדו"ח של פומיאנקובסקי (ממוצא פולני), הנספח הצבאי האוסטרי, כתוב לאמור: „את מי התורכים רוצים פה לרמות? הרי אני יודע שבשביל המצעד הזה אספו בכל תורכיה חיילים מגובה מסוים ואילפו אותם כמו בקרקס. בשביל שיעבור כאן גדוד תותחים אחד אספו בכל האימפריה התורכית סוסים ורתמות! ובשביל אותו אסקדרון פרשים, אספו בכל האימפריה התורכית סוסים ואוכפים ואת מי הם רוצים כאן לרמות? הרי זה בסך הכל, שאו'". הנה כי כן אנחנו נוכחים לדעת, כי האוסטרים לא הלכו שולל אחרי מראה-עיניים והם היטיבו מאחרים לחדור אל מה שחבוי מאחוריה.

ראשית המשלחות הצבאיות הפרוסיות-גרמניות לתורכיה נעו-צה בשנת 1835, כאשר מי שהיה אחר-כך מולטקה הקשיש, המנצח של סדובה וסידן, הגיע לתורכיה כסרן צעיר ביחד עם עוד שני חברים, כדי לעזור לשולטן במלחמותיו נגד מוחמד עלי. כידוע, לא שמו לב לעוצותיהם, והתוצאות העלובות גם כן ידועות.

היו כבר קודם קצת קשרים, עוד בימי פרידריך הגדול. פרידריך

* בכמה פרסומים יהודיים נפוצה גרסה שהוא ממוצא יהודי. בחקירה שערכתי, לא מצאתי שום אחיזה לגרסה זו. — המחבר.

השיטה הזאת, המערכת הזאת של סיוע צבאי, של שיגור משלחות צבאיות, חורקת וצולעת כל הזמן. מתגלים בה חסרונות רבים. הדבר הראשון: הקצינים הפרוסים האלה מגיעים לתור-כיה בלי ידיעת השפה התורכית. התפקיד הראשון שהוטל על קהלר-פאשה בהגיעו לתורכיה, הוא לערוך סקר של הצבא התורכי ולהגיש הצעה לרפורמה. הוא ממלא את תפקידו ביסודיות. חודשים אחדים הוא מסתובב במחנות הצבא ואחר-כך מתיישב ומחבר תזכיר של 400 עמודים בשפה הצרפתית. צרפתית פרוסית כמובן. אם כן: קהלר-פאשה כתב בצרפתית, השליש התורכי תירגם את התזכיר מצרפתית של קהלר לתורכית. וקהלר, כדי לפקח על מהימנותו של התרגום, היה מפעם לפעם שולף לו עמוד כלשהו מהטקסט התורכי, ומבקש שיתרגמוהו בחזרה לצרפתית. נקל לתאר איזה „טלפון שבור“ עיוות וסילף את המקור!

דבר שני: האנשים האלה, אנשי המשלחת הגרמנית, הגיעו לתורכיה בלי שהיתה להם ידיעה כלשהי על תנאי הארץ הזאת, על החיים בה, על המנטליות של תושביה, וכו' וכו'. דבר שלישי: הם ניסו להעתיק באורח עיוור לחלוטין שיטות גרמניות או את שיטת הצבא הגרמני לצבא התורכי. כלומר, הם פשוט לקחו תקנונים וחוקרות הדרכה גרמניות, ציוו לתרגם אותם לתורכית, וניסו להלבישם על „עספר“ התורכי.

דבר נוסף: אנשי המשלחת הפרוסית היו יתירים ומתנשאים. הם באו בהרגשה, כי באו להציל את תורכיה. ידוע, כי טקט איננו ואף פעם לא היה צד חזק של הקצונה הפרוסית. בכל הופעתם הם היו שחצנים להחריד.

מהצד השני, גילו התורכים מצידם התנגדות פאסיבית — לא היה להם, לגרמנים, כל אמצעי להתגבר על ההתנגדות הפאסיבית הזאת. העניין הזה של התנגדות פאסיבית

המוטיבציה הזאת המביאה אותו לתורכיה. בארכיון בפריז בורג מצויה חליפת המכתבים בינו לבין אשתו. כמעט יום יום הוא כותב מכתב הביתה כשהשליש הראשון של כל מכתב מטפל בענייני כספים. חליפת מכתבים זו, דרך אגב, מהווה בשביל אנשים המטפלים בבעיותיה של תורכיה מקור ממדרגה ראשונה למידע על חברה ודת בימים ההם. גם לחבריו במשלחת התברר עד מהרה כי בעצם אין להם מה לעשות בתורכיה, אך יש להם שם יתרונות כלכליים ניכרים. אך כיוון שהם הבחינו כי השולטן אינו רוצה שהדברים יודעו, הרי כל פעם שצריך היה לחדש את החוזה, הם העלו את המחיר והשולטן המסכן שילם. בדרך זו הם מגיעים לבסוף למשכורת של 50,000 פרנקים זהב לשנה — הון עתק בימים ההם.

איך בכלל הגיע גולץ לתורכיה? גולץ הוא אדם מוכשר, לכל הדעות, ועתידו עשוי היה להיות לפניו. אלא שאחרי מלחמת 1870/71 כתב ספר על גמבטה, שקומם נגדו את הקצונה הפרוסית. הדברים הגיעו לידי כך, שאף הדיחו אותו לתקופה קצרה מהמטכ"ל. לולא התערבותו של הרמטכ"ל מולטקה הקשיש לטובתו של גולץ, היתה מן הסתם הקריירה הצבאית שלו נקטעת בעקבות פרסום הספר הזה. כמו כן מטופל גולץ במשפחה גדולה. מוצאו מהאצולה הפרוסית העניה, והוא מתקשה לקיים את משפחתו. בנסיעתו לתורכיה במסגרת המשלחת הצבאית, טמונה לדידו הודמנות כלכלית מפתה.

בקשר ללימון פון סנדרס: בזכרונותיו מעיד לימון פון סנדרס על עצמו, שהיה מפקד-הדיביוזה הקשיש ביותר בצבא הגרמני. ומהתיקים של מנהל הסגל מתברר, שהוא לא היה מיועד להיות מפקד קורפוס. הנה כי כן, כאשר מציעים לו לנסוע לתורכיה, הוא רואה את הנסיעה הזאת כהודמנות בשבילו לעלות בדרגה ולשפר את מצבו.

פלקנהיינן בוודאי רוצה, אחרי מה שקרה לו בוורדן, לשפר את התדמית שלו. אפילו סקט אינו מגיע לתורכיה הודות לכשרו-נותיו — והוא אכן מוכשר מאוד — אלא בגלל היריבות שלו עם לודנדורף. לודנדורף רואה בו את מתחרהו המסוכן היחיד. לכן הוא שולח אותו כבר בתחילת המלחמה להיות ראש מטה אצל דוכס אוסטרי, באיזו ארמיה אוסטריית. אבל אחר-כך מגיע לודנדורף למסקנה, שאפילו החזית האוסטרית קרובה מדי וממנה עשוי סקט לסכן את מעמדו. קונסטנטינופול רחוקה יותר, וסקט אכן נשלח לקונסטנטינופול. במכתביו של סקט אנו מוצאים עדויות ברורות בעניין הזה.

נשאלת השאלה: אם מתברר לכל האנשים האלה, בכל אופן עד לימון פון סנדרס ואפילו בימיו, כי למעשה אין להם מה לעשות בתורכיה, או שהסיכויים שלהם להצליח מעטים — למה הם נשארים שם?

קהלר כותב, באחד המכתבים לאחיו: אני נשאר כאן משתי סיבות: משום שאני מבטיח בזה את עתיד ילדי, ומשום שבדרך זו אני משרת את מולדתי.

היתה זו שנת 1882, כאשר קהלר נסע עם המשלחת הגרמנית לתורכיה, ובניגוד לסברה המקובלת שביסמארק לא התעניין בבעיה המזרחית — אנחנו רואים, שביסמארק מטפל אישית במשלחת זו, והוא כותב למלך ולקיסר: אני בעד שיגור משלחת צבאית לתורכיה, כיוון שהיא תהיה: (א) מקור לאינפורמציה ממדרגה ראשונה, (ב) מכשיר להשפעה על המדיניות התורכית. אלה הם, אם כן, המניעים.

עכשיו אני מבקש להגיע למסקנות, אולם לפני כן — הערה עקרונית: כאשר אנו דנים בסיוע צבאי ובמשלחות סיוע צבאיות, ראוי כי נציין את השוני העקרוני ביניהם ובין הקמת צבאות קולוניאליים. האימפריה הבריטית בהודו ובשאר המושבות, כן גם צרפת במושבותיה, גרמניה ואיטליה במושבות שלהן — הקימו וקיימו צבאות קולוניאליים. בארגון, באימון, בציוד ובניהול הצבאות האלה, לא נאלצו המעצמות הקולוניאליות להתחשב אלא באינטרסים של עצמן. ההחלטות הנוגעות לצבאות האלה, אופיים וגודלם וכו' — נתקבלו במטרופולין והוצאו אל הפועל בלי להיוועץ באוכלוסיה המקומית. לא כן המצב כאשר מדובר בהושטת סיוע צבאי של מדינה אחת לרעותה. אפילו אם הדבר קורה לא בין שתי מדינות שוות-מעמד, אלא בין מדינה מפותחת, המסייעת למדינה הנופלת ממנה בהתפתחותה. שכן לשתיהן יש סטאטוס אוטונומי ריבוני. מדובר לכן, ביחס חוזי. הארץ שמזמינה סיוע צבאי משלמת עבורו, ויכולה בכל-עת, גם מבחינה תיאורטית וגם מבחינה מעשית, לצמצם את שירותי הסיוע או לבטלם כליל. ממש כפי שעשו המצרים בקיץ 1972.

מאידך גיסא, כיוון שהסיוע הצבאי הוא תמיד עניין פוליטי, וסימן היכר מסוים להתקשרות פוליטית, נוטלת המדינה המסייעת על עצמה א-פריורי התחייבויות מדיניות, כלכליות ולעיתים גם חברתיות בעלות היקף נרחב פחות או יותר. תהיה זו תמימות להניח, כי סיוע צבאי מצמצם אך ורק למגעים מקצועיים, אם כי שני הצדדים הנוגעים בדבר מעוניינים לעיתים לעורר רושם כי אכן כך הוא הדבר.

בשים לב להסתייגויות אלה, ניתן להפיק מהדוגמה של הסיוע הגרמני לתורכיה תשעה לקחים:

(1) אם כי השיקולים הפוליטיים, כלומר, הרצון לרכוש השפעה פחות או יותר מכרעת בארץ המסתייעת, היו צריכים לגרום שיישלחו אנשים מוכשרים במיוחד, הנה מתברר כי על פי רוב אין הדבר כך. מוטיבציות אישיות, כגון קידום בקריירה, יתרונות כלכליים, הרפתקנות — ומצד שני פתרונות אישיים נוחים מטעם מנהל הסגל (ודבר זה הוא כנראה אוניברסלי) — לכל אלה נודעת השפעה מכרעת בבחירת אנשים למשלחת. אם כי מרכיבי המשלחת יודעים היטב כי לפנייהם מגמות פוליטיות ממדרגה ראשונה, הם פותרים בראש וראשונה בעיות אישיות של צבאם הם. דוגמה קלאסית לכך מזמן לנו הסיוע הימי הגרמני לתורכיה: מנהל הסגל של מפקדת הצי הגרמני לא שלח קצין ימי לתורכיה, אלא כדי לפתור בעיות אישיות. בזה האופן מגיעים לארץ המסתייעת אנשים בלתי מתאימים, דבר שלא ניתן להסתירו כלל. וכאשר הוא מתגלה במוקדם או במאוחר, הוא מעיב ומהווה מעמסה על היחסים בין שתי המדינות, המסייעת והמסתייעת. באחת השיחות עם הנספח הימי הגרמני, אומר אנוור, שר המלחמה התורכי: „וכי חושבים אתם, שאיני יודע, כי גולץ גשלה לכאן משום שלא הייתם מרוצים ממנו כאשר היה מושל צבאי של בלגיה, כי ביקשתם להתפטר ממנו? אני יודע את זה. אני יודע שאתם מכרתם לי כל מיני אנשים משום שאצלכם לא היה מה לעשות אתם“.

(2) כתוצאה מכך, נשלחים אנשים בלי ידיעת השפה והתנאים של הארץ המסתייעת. נוצר, לכן, אותו היחס של שחצנות, של היריות, של מתיחות.

עובר כחוט שני בכל המשלחות הגרמניות, דרך כל הדו"חות והמכתבים שנשלחו מתורכיה לגרמניה.

ועוד: בזמן מלחמת העולם הראשונה רבו הסוכנויות או הרשויות הגרמניות שפעלו בתורכיה ואשר נשלחו מגרמניה לתורכיה — מבלי שום תיאום ביניהן.

והפגם האחרון שאציין בזה, הוא שבימי מלחמת העולם הראשונה ממונים היו בהרבה מאוד עוצבות מטות גרמניים על יחידות תורכיות. הקשר היחיד בין המטה והיחידה היה באמצעות מתורגמנים תורכים או גרמנים, שערכם ומהימנותם מוטלים כמובן בספק.

אשר לגרמנים, הרי היתרון היחיד שהפיקו מכל המערכת הזאת, היה בהומנת ציוד צבאי. המדריכים הגרמנים המליצו על ציוד גרמני שהיו רגילים בו. כמובן שהיתה גם מידה רבה מאוד של חוסר יושר בעסק הזה. אפילו פון דר גולץ מתוודה באחד המכתבים לידידו, ש„גם אני תרמתי את הפרוטות שלי לקופת הצדקה, אבל לא כל כך בקול רם, שכל הכנסיה היתה צריכה לשמוע את זה“. לא מעט מעשי שחיתות נעשו גם על ידי החברות הגרמניות. למשל: כאשר בעולם כבר הכניסו את התותח עם מנגנון הרתיעה, ניסה קרופ למכור לתורכים משלוח גדול של תותחים בלי מנגנון רתיעה, שנשאר לו במלאי. ואילו מפעל גרמני אחר, שהיו לו רק תותחים עם מנגנון רתיעה, התחרה בו. השגריר הגרמני בקונסטנטינופול לא התערב ולא הכריע בין שני המפעלים. זה עסק מסחרי, אמר, שהמפעלים יתחרו ביניהם, ומי שיציע לתורכים את התנאים הטובים ביותר, יזכה בעסקה. על המכתב הזה של השגריר ישנה הערה בכתב-ידו של וילהלם השני: עליו לתמוך בקרופ וחסל. „בסטח!!“ — עם שני סימני קריאה גדולים. כדאי לציין כי לקיסר עצמו היו מניות רבות של מפעלי קרופ.

(3) ההרגשה הזאת, של „אנחנו בעלי רמה גבוהה יותר“, מביאה להתנשאות וגורמת ליחס של זלזול מצד המדריכים והיועצים לא רק בצבא שבו הם מטפלים, אלא גם בעם המקומי בכלל. מתח יחסים זה מהווה מקור בלתי נמנע של חיכוכים.

(4) ברוב המקרים — ועל כך כבר עמדתי קודם — ינסו המדריכים הזרים להעתיק את השיטות המוכרות להם מצבאם הם, אל הצבא הזר. נדירים מאוד הם הנסיונות להתאים את השיטות של הארץ המסייעת לתנאי הארץ המסתייעת. הנהגה שתי דוגמות קטנות: לימן פון סנדרס התעקש להחדיר בצבא התורכי את המצעד המיוחד — „מצעד צעדי האוויר“, שמתאים אולי לחיילים פומרניים בעלי גוף, אבל בוודאי שאינו טוב ל„עספר“ התורכי, הסובל מתת-תזונה. דוגמה שניה: כאשר קרס פון קרסנשטיין מגיע בבית-הספר לקציני תותחנים למסגנה שצריך להתאים את חוברות ההדרכה לרמה האינטלקטואלית-ההשכלתית של הקצין התורכי, אומר לו לימן פון סנדרס, ראש המשלחת: מי אני שאעז לתקן חוברות שאישר הקיסר? כלומר, הקצין התורכי נאלץ ללמוד בדיוק מה שכתוב בחוברת ההדרכה בשביל הקצין הפרוסי. התוצאות הן, ברוב המקרים, אבסורדיות למדי.

(5) בד בבד עם בואה של משלחת לסיוע צבאי, חודרים גם אינטרסים כלכליים לארץ המסתייעת. שכן, אך טבעי הוא שהמדריכים יעדיפו ציוד מלחמתי מוכר להם, אולם זו בהחלט סיבה משנית. היות שלמדינה המושיטה סיוע צבאי היא מלכת-חילה כוונות פוליטיות, היא מעוניינת ליצור תלות מסוימת של המדינה המסתייעת. מדריכים בלבד, אפשר לשלוח הביתה. אך מערכת חימוש וכל הכרוך בה, הרבה יותר קשה לשנות. ואנחנו יודעים שהמצרים התלבטו ומתלבטים לא מעט בבעיה הזאת. ההישענות על מערכת חימוש גוררת תלות באספקת חלקי חילוף, בשיתוף בפיתוח, בתחזוקה וכו'. היא גולשת מהתחום הצבאי לתחומים אחרים, כגון תחבורה, תקשורת, דלק, חומרי מזון, לבוש וכו'. לצרכי תחזוקה בארץ המסתייעת, יש צורך להזמין מומחים לתחזוקה וכוחות מקצועיים מן הארץ המסייעת. בעקבות החיילים באים הטכנאים, ובמוקדם או במאוחר — גם אנשי מנהלה וניהול.

(6) ההצפה הכלכלית של הארץ המסתייעת תביא לכך, שהארץ המסייעת תבקש לעצמה מעמד מועדף ביצוא אליה, מעמד של בעל-ברית. שתקבל חומרי גלם נחוצים לה, בתנאים שהארץ המסייעת תקבע. שכן, הארץ המסייעת יכולה להשתמש באספקת חומרי מלחמה כאמצעי לחץ, כלומר, להקשות על מתן תחמושת וחלקי חילוף כדי להכתיב את תנאיה. היא למרות כל מה שנאמר לעיל, תהיה מוטעית ההנחה, שהמדינה המסייעת יכולה להשתמש למטרותיה במדינה המסתייעת, שנהפכה מעין בעלת-ברית, ללא שום הסתייגות. בדוגמה

התורכית-גרמנית נעלה מכל ספק הוא, שתורכיה שיתפה עם גרמניה פעולה רק באותם מקרים, בהם היתה זהות אינטרסים, בהם עלו המגמות של שתי המדינות בקנה אחד. בכל מקרה שנוצר ניגוד אינטרסים, הצליחה ההנהגה התורכית לעמוד על רצונה או לפחות לסכל ולטרפד את הכוונות הגרמניות. דבר זה נתגלה באורח בולט ביותר בהתנגשויות האינטרסים בפרס, במלחמת העולם הראשונה, ובקווקז — בסוף המלחמה. אפילו ידידי גרמניה מושבעים, כמו אנור וטלעאט, לא היו מוכנים לפשרות, כאשר מדובר היה באינטרסים תורכיים. הם הכירו נכוחה בדילמה של השותף האדיר יותר, שלא יכול להרשות לעצמו קרע גלוי, ועל כן נאלץ היה לוותר, בלי חמדה וב-מורת-רוח — אך לוותר. הרצון לקיים את השותף הסרבן במחנה ברית המרכז, אילץ את הגרמנים להתחשב בו וב-גישותיו.

(8) אפשרות נוספת של בעל-הברית הזוטר לעמוד על הגשמת האינטרסים שלו, נפתחה עם ההרחבה התמידית של מערכת הסיוע. היווצרות ריבוי של מוסדות, כפי שכבר אמרתי, בארץ המסייעת והמסתייעת, בלא שהיה כל תיאום ביניהם, פתחה פתח ואפשרות לסכסך בין הרשויות השונות ולתמרן ביניהן להשגת הכוונות של תורכיה עצמה.

(9) „תהליך כדור השלג“ של סיוע צבאי מהווה תופעה בלתי נמנעת. בהתחלה מאמינה הארץ המסייעת שדי במספר מצומצם של מדריכים. זה התחיל עם ארבעה, והגיע במרוצת הזמן למספר גדול מאוד, כי הצרכים והדרישות גדלים בהתמדה והמשלחת הולכת ומתרחבת. עם אספקת ציוד מלחמה מסובך ומתוחכם, מופיע הצורך, ולו רק לפרק זמן מסוים, לצרף אל הציוד הזה מפעילים מאומנים ואנשי תחזוקה. במקרה מלחמה, תיגדר המדינה המסייעת, גם מתוך שיקולים פוליטיים וגם מתוך שיקולי יוקרה, למעורבות ממשית. תפקידי הדרכה וייעוץ התחלתיים יוחלפו בתפקידי פיקוד. במרוצת הזמן יתעורר גם הצורך לשגר יחידות מיוחדות לעזרת המסתייע. גורמי יוקרה יביאו לכך, שכדאי למדינה המסייעת להפגין את יעילות הציוד הצבאי שנשלח, ועל כן, יהיה הכרח להפעיל אותו על-ידי צוותים של הארץ המספקת. קורות מלחמת העולם הראשונה בזירות המלחמה התורכיות, מוכיחות, כי גרמניה נאלצה צעד אחר צעד להגביר את המעורבות שלה, כדי למנוע התמוטטות תורכית. פעולה שהתחילה במשלחת צבאית בת 42 קצינים, הסתיימה בהפעלת יחידות שהגיעו כדי 25,000 אנשי צבא גרמנים. לקראת סוף המלחמה היתה גרמניה מוכנה אפילו לשגר לתורכיה דיביונות גרמניות שלמות, אלא שהמלחמה נסתיימה. לסיכום: דומני שהפרשה אשר נחקרה והוצגה כאן בצמצום רב, יש בה כדי ללמד על הסיוע הצבאי הסובייטי במזרח התיכון ב-19 השנים האחרונות.